

“KRİZ” GÜNLERİNDE MİKROKREDİ

Sibel ÖZBUDUN
Müge TUZCUOĞLU

*“Cehalet de,
tıpkı bilgi gibi,
maksada yöneliktir.”¹*

Bir “Külkedisi Masalı” olarak başlamıştı: Yoksullara mikro ölçekli krediler dağıtılması suretiyle onlara, “balık vermek yerine balık tutmayı öğreterek” vahşi neo-liberal piyasa ekonomisi içerisinde ayakta durmaları sağlanacak, bu krediler sayesinde yoksullar kendi işlerini kurarak yoksulluğun pençesinden sıyrılacaklar, böylelikle -işler yolunda giderse- (mevcut iktisadi sistemin kılına dokunmadan) yoksulluk yeryüzünden silinip gidecek, hepimiz sonsuza dek mamur, müreffeh yaşayıp gidecektik. Yoksullar ermiş muradına, uluslararası finans kuruluşları çıksın kerevetine...

Neo-liberal “sosyal” (??!!) politikaların bu dahiyane icadı, mikrokredi, mucidi Bangladeş’li Muhammed Yunus’a 2006 Nobel Barış Ödülünü kazandıracak kertede sevildi de... Bangladeş, Hindistan, Meksika, Nijerya, Filipinler, Türkiye... Dünyanın yoksul coğrafyasından “başarı öyküleri”² boy göstermeye başladı ga-

* Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi

** Gazeteci, yazar.

1 G. Myrdal.

2 “Mikrokredi Turgay Ciner Elbistan Şubesi’nden kredi alan 5 kadın, kendi işyerlerini kurdular. Mikrokredi Şubesinin Elbistan’daki ilk meyvelerinden biri olan ve Goncağül Tuhafiye ismi verilen işyerinde, bebe giyim, iç çamaşırı, yazma ve eşarp satışı yapılıyor. Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) Başkanı Prof. Dr. Aziz Akgül ve Kahramanmaraş Valisi Mehmet Niyazi Tanılır’ın katılımı ile açılan, Mikrokredi Turgay Ciner Elbistan Şubesi’nden kredi alan 5 kadın, Goncağül Tuhafiye’yi hizmete açtılar. Park Holding Yönetim Kurulu Başkanı İşadamı Turgay Ciner’in 250 bin YTL’ik destek ile sponsor olduğu, ‘Türkiye Grameen Mikro Kredi Turgay Ciner Elbistan Şubesi’, kendi işini kurmak isteyen kadınlara, tamamen güvene dayalı olarak kredi veriyor.” (http://www.elbistaninsesi.com/news_detail.php?id=5682)

zete sayfalarında, TV ekranlarında, kitapçı raflarında...³

En çok da finans kurumları sevdi mikro krediyi... Deutsche Bank, City Group, HSBC gibi devler, neredeyse yüzde 100 geri dönüş garantili, üstelik de iş dünyasına açılan kredilere göre daha yüksek faizli bu "yeni" sektördeki tatlı kazancın kokusunu almakta gecikmeyecekti.⁴ Üstüne üstlük, yoksullara kredi dağıtmak, aynı zamanda kredi verene bir de "sosyal sorumluluk" imajı ekliyordu. Ne de olsa devletin "sosyal" yönlerinden soyulduğu bu iklimde "hamiyetperver zengin" görüntüsü yine "moda" olmuştu.

Dahası, yoksulların, işsizlerin, açların tepkisini, bizatihi yoksulluğu, açlığı yaygınlaştırıp çapını genişleten neo-liberal kapitalizmden saptırmaya olanak sağlayan önemli bir ideolojik aygıtı mikro kredi. Bakın Muhammed Yunus'un Türkiye'deki "sağ kolu", bu ülkedeki mikro kredi uygulamalarını başlatan, AKP eski milletvekili, Türkiye İsrarla Mücadele Vakfı Başkanı Aziz Akgül, TRT 6'nın kendisiyle yaptığı röportajda neler diyor?

"Referans Gazetesi'nin haberine göre, Mardin'den, Diyarbakır'dan, Maraş'tan, Sakarya'dan geldiler, konuştular ve hikâyeleri ile izleyenleri hayretler içinde bırakıp evlerine geri döndüler. Aralarından birçoğunun İstanbul'u ilk görüşüydü bu ama doğallıkları ve samimiyetleriyle bol bol alkış aldılar. Çünkü samimi ve doğallıklarının altında 'Yanımda üç kişi çalıştırıyorum, biri de kocam' dedirten müthiş bir özgüven yatıyor. Özgüvenliler çünkü herbiri kendi işinin sahibi. Kimi kasap, kimi terzi, kimi hayvancılık yapan tam 28 kadının dünyada 16 milyon insanla paylaştıkları ortak bir noktaları var; mikro kredi programı... Evet, geçen hafta İstanbul'da bir rüzgar gibi esen kendi işinin sahibi 28 kadın vardı. Geliş amaçlarıysa, bugüne kadar aldıkları küçük küçük kredi desteğiyle 'benim' diyen Sanayicilere dudak uçuklatacak cesaretleri sayesinde kazandıkları ödüldü." ("Mikro kredi ile patron oldu, kocasını işe aldı", <http://www.porttakal.com/haber-mikrokredi-ile-patron-oldu-kocasini-ise-aldi-258682.html>) vb. vb....

3 "HSBC Türkiye, kendi işinin patronu olmayı hayal edip de sermayesi olmadığı için bu hayalini gerçekleştiremeyenlerin öyküsünü 'Hayatımız Roman'da bir araya getirdi. Kitapta, mikro kredi desteğiyle iş kuranların öyküleri anlatılıyor." (<http://www.nethaber.com/Ekonomi/85228/Iste-Mikrokredili-hayatlar-Mikrokredi-destegiyle-is-kuranlarin>)

4 Nitekim bizzat Muhammed Yunus'un kurucusu olduğu Bangladeş'teki Grameen Bankası, kısa sürede dev bir finansal kuruma dönüşecekti: "Kadınların kendi hesabına çalışmasını destekleyen ve dünyanın en büyük kadın dayanışma ağlarından birini yaratan bir bankanın Grameen Bank'ın sermayesi 30 yıl içerisinde dev bir şirketler topluluğuna dönüşmüş durumda: cep telefonu şirketlerinden internet şirketlerine, kumaş ihracatına, konfeksiyona, balık ve gıda işletmeciliğinden enerji şirketlerine kadar toplam 8 büyük şirkete sahip olan bir sermaye grubu olan Grameen Bank 100'den fazla ülkede faaliyet yürütürken, bu grubun bileşenlerinden olan Grameen Vakfı, 22 ülkede 52 ortakla birlikte çalışıyor." (Başak Ergüder, "Küçük Üretim, Birikim ve Kadın Emeği: Mikro Kredi Uygulaması" (http://www.kongrekaraburun.org/metinler/A1_2.pdf))

“ (...) Çünkü fakirler kendilerini dışlanmış olarak görüyorlar. Yabancılaşma meydana gelmiş oluyor. Onlarla bizler şeklinde. Hâlbuki biz diyoruz ki hayır, öyle bir şey yok, gelin el birliğiyle. Çünkü bu onlar ve bizler dediğimiz ortamda, bu imkânı sağlayan krediyi bize, bu kaynağı sağlayan zenginler. Çünkü onların amaçlarıyla alıyoruz. Ama diğer taraftan fakirlerimizin bu ortamdan kurtulması gerekiyor. Dolayısıyla zenginlerin fakirlerine destek vermesi, fakirlerin de zenginlerini sevmesi. Ve böylece toplumda bir sosyal dayanışma, bir kardeşlik, birlik beraberlik ortamının oluşmasında da yardımcı olduk. Bir diğer husus, biliyorsunuz şu anda maalesef suç ve suçlunun en önemli sebeplerinden bir tanesi işsizlik ve yoksulluktur. (...) İşsizlik ve yoksulluk, maalesef suç ve suçlunun ana kaynaklarından birisi olduğu içindir. İşte toplumda suç ve suçlunun azaltılmasında çok ciddi manada katkı sağlayacağına inandığımız için biz açıkçası Türkiye'nin her köşesinde, insanların onurlu bir şekilde kendi kendilerine gelir getiren bir faaliyette bulunmak suretiyle, birer işkadını, birer iş adamı hâline gelmelerine yardımcı olacak şekilde yoksulluktan kurtulup, yoksulluk sınırı üzerine çıkmalarına yardımcı olacak şekilde, küçük bir sermaye olan Mikro Kredi'yi almaya davet ediyoruz...”

Ve nihayet, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını herkese iş ve insanca yaşamasına olanak verecek bir gelir sağlanması gibi kamusal talepler alanından çıkartıp yoksulluktan kurtulmanın maliyetini yoksulların omzuna yükleyerek piyasanın, serbest piyasa ekonomisinin kapsamını, onların sırtından en kırılgan bölgelere dek genişletmeyi hedefleyen bir proje idi mikrokredi...⁵

Ancak “her nesnenin bir bitimi var;” tabii yanılısamaların da... Daha önce bir yazıda dikkati çekmiştik: “Mikrokrediyle ‘belini doğrultabilen’ az sayıda ‘yoksul girişimci’nin (teşbihte hata olmaz: bu ‘Beyaz atlı Prens’le evlenen fakir kız’, ‘ses sanatçısı olan inşaat işçisi’, ‘futbol yıldızı olan varoş çocuğu’, fantezilerini andırıyor!) piyasa ekonomisinin dalgalanmaları, krizleri karşısında hiçbir güvencesi olmadığı, ve diğer girişimcilere göre çok daha kırılgan bir konumda olduklarını anımsatmaya gerek var mı?”⁶

Bu saptama, ekonomik kriz koşullarında, mikrokredi zincirinin “müşteri” halkasından kopacağını varsayıyordu. İtiraf etmeli ki, yanılmışız... Krizle birlikte ilk havlu atan, kreditorler oldu, kredi “müşterileri”, yani yoksullar değil...

5 Mikrokredi proje ve uygulamasının kapsamlı bir eleştirisi için bkz. S. Özbudun, “Kuzu Postundaki Kurt: Mikrokrediler” (Uzun Yürüyüş Dergisi, No:74, Şubat 2006. Ve S. Özbudun - T. Demirer, Avrupa Birliği ve Çokkültürcülük Yalanı, Ütopya Yay., Ankara 2006, ss. 126-132.); S. Özbudun, “... ‘Kredi Bir İnsan Hakkı’ mı?”

6 S. Özbudun, “Kuzu Postundaki Kurt: Mikrokrediler” (Uzun Yürüyüş Dergisi, No: 74, Şubat 2006).

Çünkü yalnızca ABD’de 2-300 milyar dolar tutarında mortgage kredisinin buharlaşması, müthiş bir para darlığı yaratmıştı.⁷ “Yeniden finans sağlama (işlemi) mikrokredi kuruluşları için geri ödemelerden daha yakın bir kaygı konusu. Ve sıklığı en çok uluslar arası sermaye piyasalarına bağımlı kurumlar hissediyor. ‘Mikrofinans kurumları anaakım mali sistemle daha fazla bütünleştiler ve bu nedenle de kredi daralmaları gibi piyasa oynamaları karşısında daha kırılganlar,’ diyor (CGAP - Yoksullara Yardım Danışma Grubu- yöneticisi Elisabeth - b.n.) Littelfield.”⁸

Ve “patronu” Muhammed Yunus “malî kriz mikrofinans sistemini vurmadı; bütün bu kötü haberlerin ortasında, mikrofinans hâlâ işliyor,” diye “teğet geçti” söylemine sarılsa da, Grameen Capital India yönetim kurulundan Royston Braganza, fon maliyetlerinin son çeyrekte yüzde iki yükseldiğini ve bunun kaygı verici olduğunu yüksek sesle dile getirmekten alamıyor kendini. Hindistan’da faaliyet gösteren SKS Microfinance’dan K. Vinod Kumar ise, uygun rezervlere sahip olmayan mikrofinans kuruluşlarının işlerinin önümüzdeki dönemde daha da güçleşeceği uyarısında bulunuyor.⁹

10 Ekim 2008’de Paraguay’ın başkenti Asunción’da 12ncisi düzenlenen “Amerikalı Mikrogirişim Forumu” çerçevesinde “Uluslararası Kriz ve Mikrofinans” başlıklı bir panelin düzenlenmiş olması dahi, kaygıların boyutu konusunda bir fikir vermekte. Uluslararası kredi kuruluşlarının nakit sorunlarından kaynaklanan risk ve zararlardan kaçınmak üzere muslukları kısması ve bunun sonucunda para maliyetlerindeki artışın, artan ölçüde uluslar arası malî piyasalara bağımlı hâlâ gelen mikrokredi kuruluşlarını yüzde 7 ilâ yüzde 43 arasında bir gelir azalmasıyla karşı karşıya bıraktığı kaydedilmiş, panelde.¹⁰

Ancak sorun yalnızca finansmanla ilgili değil... Mikrokrediyi büyük finans açısından cazip kılan, yoksulların borçlarında zenginlerden daha sadık olduklarını kanıtlamış olmalarıydı. Uygulandığı her yerde mikrokredi geri dönüşlerinin yüzde 95’lerin üzerinde seyretmesi, “batık” olasılığının düşüklüğü, yoksulları,

7 “Microfinance: The microcredit crunch?” (http://knowledge.allianz.com/en/globalissues/microfinance/microcredit/financial_crisis_credit_crunch.html)

8 “The financial crisis and microfinance: Risks and rewards”, (18 Mart 2009), <http://www.cgap.org/p/site/c/template.rc/1.26.9911/>

9 Scott Everett, “Microcapital Story: The Global Financial Crisis And Microfinance”, <http://www.microcapital.org/microcapital-story-the-global-financial-crisis-and-microfinance/>

10 “The Crisis and Microfinance in Latin America”, <http://www.syminvest.com/market/news/microfinance/the-crisis-and-microfinance-in-latin-america/2009/6/1/1864>

“yükselen piyasalar” arasına yerleştirmişti bir anda. Kuşku yok ki, bu yüksek geri dönüş oranında, kredinin genellikle STÖ’ler eliyle dağıtılmasının payı vardır; örgütler, kredinin geri dönüşünü garanti altına almak için bir grup “müşteri”yi müteselsil kefalet taahhüdü altına sokmakta, dardaki müşterilerine ağır baskılar uygulamaktadır.

Neo-liberal kapitalizmin küresel krizi, öyle görülüyor ki, geri dönüşleri de riske atmış durumda. “(...) besin, ulaşım ve konut maliyetlerinin yükselmesi ailelerin ve mikrogirişimlerin ödeme kapasitesini engellemektedir; ABD ve Avrupa’dan havale akışının azalması, yurtiçi ticarî faaliyetlerdeki düşüş ve ihracat sektöründeki işlerin yitimi sonucunda gelir kaynakları azalmıştır.

Aile ve mikrogirişimlere daha düşük gelir ve daha düşük alım ve satışlar, daha düşük ödeme kapasitesi, iyi bir senaryo değildir. Nihayet, bir de geri besleme çevrimi vardır. Geri ödemezlik arttıkça portföy riski, ve onunla birlikte maliyetler de artar, böylelikle mikrofinans kuruluşları önkoşullarını genişletir, nakit akışını azaltır, daha az ödünç verir, işlemleri daraltır, maliyeti karşılayamaz ve sonunda çöker.”¹¹

CGAP’ın 2009 yılında mikrokredi veren kuruluşlar arasında uyguladığı anket de, mikrokredi zincirinin uç halkası, yani kredilerden yararlanan yoksulların geri ödeme kapasitelerini hızla yitirmekte olduklarını ortaya koyuyor. “2008 başlarında besin ve yakıt fiyatlarının fırlamasını sert bir malî ve küresel iktisadî daralma izledi. CGAP, MFI (mikrofinans kuruluşları) yöneticilerinden müşterilerin küresel krizden nasıl etkilendiklerini derecelendirmelerini istedi. Birden beşe uzanan bir ölçek üzerinde, MFI yöneticilerinden yüzde 58’i müşterilerin ‘bir ölçüde’ (3. derece) ya da daha fazla etkilendiğini söyledi. (...) Yüzde 60 kadarı müşterilerin borçlarını geri ödemede zorluk çektiklerini belirtti. (...) İmalat, perakende ticaret ve tarımda çalışan borçlular krizden en çok etkilenenler.”¹²

Yani? İşte “alan”dan, yani mikrokredi projesinin ilk uygulanmaya başladığı Diyarbakır’dan kimi gözlemler:

X ailesi, mikrokredi ilk Diyarbakır’a geldiğinden beri bundan faydalanıyor. Diyarbakır’da oturdukları mahallede hemen hemen tüm kadınlar bu krediyi alı-

11 “The Crisis and Microfinance in Latin America”, <http://www.syminvest.com/market/news/microfinance/the-crisis-and-microfinance-in-latin-america/2009/6/1/1864>

12 Xavier Reille, Christoph Kneiding, and Meritxell Martinez, “The Impact of the Financial Crisis on Microfinance Institutions and Their Clients, Results from CGAP’s 2009 Opinion Survey”, Mayıs 2009 http://209.85.129.132/search?q=cache:rCOLubcO1XMJ:www.cgap.org/gm/document-1.9.34453/CGAPBrief_SurveyResults.pdf+microcredit+crisis&cd=39&hl=tr&ct=clnk&gl=tr

yor. İşin ilginç yanı alan hiçbir kadın kendine iş kurmuyor, ya eşine veriyor, ya bulaşık makinesi alıyor.

Bu ailedeki kadının 6 yıl önce mahalle arasında küçük bir bakkalı varmış. Mikrokredi alan bir arkadaşı ikna etmiş, o da kredi çekip bakkala malzeme almış. Daha sonra rahatsızlanınca bakkalı kapatmışlar, eşi kahvehane açmış. Bundan sonra kredi almaya devam eden kadın, parayı eşine vermiş.

Bu mahalleyle, halkın deyişiyle "mikrokrediden" gelmişler, kadınlarla toplantı yapıp, yönlendirmişler.

"Çekiyoruz, kızımı dersaneye göndereyim diyorum," diyor koca. "Önce çektiğimle bakkal borcumu ödedim. Kredi buraya yaramıyor ki, sürdürmek için kullanıyoruz. Mikrokredi sorunun yüzde 5'ini hallediyor ama onun dışında bir işe yaramıyor. 500 TL ile ne olur?"

Burada açılan dükkânların hepsi kapanıyor. Türkiye'nin her tarafına altın yağsa buraya barut yağıyor."

Kadının kardeşi: "500 TL aldık. Yufkacı açtık. Un falan aldık. Orası kapandı, çok oldu. Şimdi çekip çekip eşime veriyorum. İşyeri açsak gerek hiçbir takside eksik bırakmayalım. O da büyük risk. İlk başta faydası vardı."

Kadın: "Bakkaldan sonra aldığım krediyle evimin ihtiyaçlarını karşıladım hep. Bakkal varken eşim çalışmıyordu. Sonra kahveyi açınca alığımız parayı da ona verdik. En son 600 çektim, onunla bulaşık makinesi aldım. İyi oluyor. Başkasından alamıyorsun, minnetsiz çekebiliyorsun. Zararları da var. Bazen hesaplar oynuyor, fazla para alıyorlar. Kadınlar akılsız hiç hesap etmiyorlar ama ben hesabımı tutuyorum.

İş kurmuyor bu mahalledeki kadınlar, alıp eşlerine veriyor, evi idare ediyorlar. Kadınlar yapabilse çok güzel de maalesef. Kadınların hepsi istiyor ama maalesef."

"Kefalet gerekiyor mu?"

"Her grup 5 kişiden oluşuyor. Biri getirmediyse, diğer dördü arasında hâletmek, açığı kapatmak zorunda.

İlk kez krediyi alırken 5 maddelik bir metin var; 'Aileme başarı getireceğim' tarzında bir şey. Onu ezberletiyorlar, bir tane adam geliyor soruyor, sonra kredi veriyorlar. İlk başta gelip eve dükkâna bakıyorlardı ama sonra kimse gelmiyor. İlk başta kömür-gıda da çok dağıttılar. Şimdi onları da yapmıyorlar. Bizim için sıcak paradır işte. Çoğu kadın alıyor kiraya veriyor. Kiradır, elektriktir, sudur hep bunlara sıcak paradır. Ben 6 yılda toplam 3.400 YTL almışım."

Diğer kadın: "Ben de alıp terlik dükkânı açmıştım. Kocamın arkadaşı haindir. Paramı aldı, bahse yatırdı. Öyle kapatmak zorunda kaldım."

Evet, "kriz günleri"nde yoksullar, mikrokrediyi gündelik geçimlerini sürdürmenin, günü kurtarmanın bir aracı olarak görmekteler gerçekten de. Bu bir "sır" değil. Zira, uygulama, sosyal hakların alabildiğine kesintiye uğradığı, kamusal desteklerin tasfiye, "sosyal devlet" anlayışının berhava edildiği neo-liberal iklimlerde, iktidarlara yoksulların oy desteğini devşirmenin bir aracını da sağlayabilmekte pekâlâ. Konuyla ilgili olarak TRT 6'ya konuşan AKP Genel Başkan Yardımcısı Abdülkadir Aksu'nun "*bizim hükümetimizin sosyal politikalarıyla örtüşen bir projedir,*" demesi, boşuna değil.

"Mikro kredi uygulaması kentin çeperinde yer alan 'güvencesizler ordusunun' yaşam, çalışma ve eğitim hakkının olmadığı bir kentsel yaşamı dönüştürmekten ziyade bu yaşamın devamlılığını 'dağıttığı krediler' ile sürdürebilir kılmaya yönelik bir alan açmaktadır," diyor Başak Ergüder. "Bu alan çoğu zaman siyasi partilerin oy potansiyelini genişleyen 'popülist' politikaların yürürlüğe gireceği 'ekonomik hakların sadakalaştırılması' sürecini işletir. Bunun en tipik örneği AKP Diyarbakır milletvekili Aziz Akgül'ün Diyarbakır'da yürürlükte olan Mikro Kredi projesi olan TGMP'nin başkanlığını yapması ve kuruluş üyelerinin çoğunun Tayyip Erdoğan'dan 'fukaranın babası' olarak bahsetmesiyle oylarını AKP'ye vereceğini söylemesi tesadüf değildir. (...) Diyarbakır'da mikro kredi alan kadınların siyasal tercihleri proje ile birlikte değişmektedir."

Ve "mikrokredi rüşveti"nden yararlanmış Diyarbakırlı bir kadının ağzından aktarıyor:

*"Yıllardır Hadep'e verdik. Hiçbir sözlerini tutmadılar. Hep fakirlik hep yokluk. ... Benim için Hadep bitmiştir. Hükümette de, belediyede de Tayyip'e (AKP'ye) vereceğim."*¹³

Evet, mikrokredi, nihayetinde, siyasal getirileriyle birlikte, yoksulluğu ortadan kaldırmanın değil, "sürdürülebilir kılama"nın bir aracı gibi gözükmekte - hem kullanıcıları, hem de siyasal irade tarafından. Ancak, aynı süreç içerisinde "borçsuz yoksullar"ı (borç alma kapasitelerinin düşüklüğünden. "Başkasından alamıyorsun, minnetsiz çekebiliyorsun," diyor Diyarbakırlı kadın,) "borçlu yoksullar"a dönüştürdüğünden, nihaî tahlilde yoksulluğu "sürdürülebilir" kıldığı da çok tartışılabilir. Eğer bir "siyasal rüşvet" değilse [ki Diyarbakırlı kadının "ilk başta kömür-gıda da çok dağıttılar. Şimdi onları da yapmıyorlar," sözleri, en azından Kürt bölge-

13 Başak Ergüder, "Küçük Üretim, Birikim ve Kadın Emeği: Mikro Kredi Uygulaması" (http://www.kongrekaraburun.org/metinler/A1_2.pdf)

lerinde mikrokredinin AKP'nin seçim rüşvetleriyle içiçeliğini sergilemekte], er geç kapısına dayanacak alacaklıları mikrokredi kullanıcılarının avuçlarındaki son varlıkları da -artık bir keçi, birkaç tavuk, bir TV, bir çamaşır makinesi, ne olursa...- ellerinde almasına yol açabileceği unutulmamalı. Mikrokredinin "anavatanı" Bangladeş, borcunu ödeyemeyeceği için ailecek zehir içmeye yeltenen yoksulların acılarına da tanık oldu çünkü...